

Hajarna och sillen

Toynbee, som är bättre i sina anekdoter än i sina konstruktioner, har berättat en sedelärande historia om de engelska fiskarnas teknik vid sillfisket i Nordsjön och Atlanten under äldre tid. Man fann, omtalar Toynbee, att de till väldiga sumpar förpassade sillarna ofta, trots riklig föda, dog eller blev klena under veckorna mellan fångsten och försäljningen i de engelska hamnarna. De dog av vällövad, lättja, brist på motion. Fiskarna fann på råd. Ett slags små hajar, dogfish, släpptes in i sumparna. De förföljde sillarna och slukade många av dem, men det stora flertalet överlevande blev pigga och friska genom ansträngningen att klara sig; de hade fått något att leva för, att vara rädda för. Så hjälper i våra dagar kommunismen genom tävlan, hot och angrepp demokratierna att bevara sin vitalitet. Den ryska hajen ger oss den eggelse vi behöver; några sillar blir uppätta, men de flesta blir kryare i skräckens tecken.

Liknelsen haltar, det behöver inte närmare utredas. Men den tankegång som uppstår den bidrar att förklara skillnaden mellan demokratierna efter det första och efter det andra världskriget. Den skillnaden är stor och avgörande. Den hör till vår tids glädjemen. Det finns i våra dagar en energi och en tillförsikt i de folkstyrda nationerna som kontrasterar mot slappheten, skepticismen och tendensen till hopplöshet och negativism för 20 eller 30 år sedan.

Det gällde, sade Lloyd George efter första världskriget, att forma ett land "som var lämpat för hjältar att leva i". Några år senare citerades dessa ord endast av ironi eller hämet. Den värld till vilken hjältarna vände tillbaka präglades av oförmåga att handla, av massarbetslöshet, av kriser, bitterhet och tomhet. Den yngre Arthur M Schlesinger, som nyligen givit en lysande och patetisk bild av denna värld, finner som så många andra att "Det öde landet" var dess signatur.

Vad kan slå rot, och vilka grenar växer ur grus och bråte? Du människobarn, vad vill du svara eller gissa — allt du känner är bilder, splittrade under solens tyngd, där döda träd ej skänker någon skugga, syrsan ingen lättnad och torra stenar inget sorl av vatten.

Arbetslösheten, i vissa länder permanent, i andra upphävd under 1920-talets andra hälft för att skärpas till nöd för hela folkgrupper och nationer under 1930-talet, är det största, det mest påtagliga beviset för tidens osäkerhet, för demokratiens vanmakt inför de stora problemen. Men hela den politiska och intellektuella debatten vittnar om denna rådlöshet. Traditionerna tyngde, utan att ge kraft och ledning: den konservativa traditionen, som i de nya demokratierna surmulet fogade sig i privilegiestatens avveckling, den liberala traditionen, som oroligt spanade efter "den osynliga handen" och inte vågade tro att staten kunde hjälpa, den socialistiska, som tvekade mellan förkastande och reformerande av det bestående. I de två stora demokratiska fästena USA och England växte en stor och glänsande litteratur upp ur förvirringen och förtvivlan. Läs de böcker som varje levande människa tog intryck av på den tiden: John Strachey, Webbs, Edmund Wilson, Lincoln Stef-

fens. Det enda man var på det klara med var att så här går det inte. En värld där man brände upp livsmedel för att "stabilisera" priserna medan folk dog av hunger, där människor i nöd gick sysslolösa utanför stängda fabriker med större produktionskraft än någonsin, var för ohygglig. Det var en ohygglighet utan varje storhet, utan det rättfärdigande som ett mål kan ge lidandet, en irrationell, meningslös, torr ohygglighet. Bakom de små tvivlen kom de stora, och världen blev öde för människorna. Politiskt mynnade detta ut i "demokratiens kris", ämnet för en väldig vetenskaplig och politisk litteratur under mellankrigstiden. Denna kris bestod inte bara i att en rad stater förvandlades till diktatorer, kommunistiska eller fascistiska. Den bestod lika mycket i att de demokratier som levde kvar förlorade sin vitalitet, sin känsla av värde. Några, och de blev de segrande, trodde på och arbetade för en väckelse och en reformation inom demokratiens ram. Andra såg i kommunismen eller fascismen den enda utvägen; det är typiskt för förskräckelsen att många inte skilde så noga mellan de båda diktaturtyperna, att de kunde beundra både Stalin och Mussolini. Både inrikespolitik och utrikespolitik färgades av att även de demokratiska politikerna var frätta av tvivel och halvhet; socialisterna i England och Frankrike talade om ett slags provisorisk diktatur, München var inte bara en kapitalisation för våldet, utan också ett utslag av andlig förgiftning;

värdegemenskapen var hotad i världens äldsta folkstyrelser.

Så är det inte efter andra världskriget. Den litteratur som på 1920- och 1930-talen skildrade England och USA som stater utan kraft och mål, som trevande blinda, är nu omöjlig. Politikerna är nu inte demokrater till hälften, med tveksamma sympatier för kommunism eller fascism. Vi kan klaga över att demokratiernas framgångar minskat den inre spänning som ger eld åt debatten, men vi kan inte generellt klaga över demokratiernas svaghet, inte tala som förut om demokratiens kris.

En förklaring är väl hajarna, ehuru inte alldeles i den mening Toynbee avser. Vi har sett tillräckligt mycket av diktaturerna för att veta vad de betyder. De gamla demokratiska friheterna har återfått mycket av sitt värde och sin glans genom att så många fått klart för sig vad förtryck och systematisk andlig stympling innebär. Det är inte tillätligt, inte möjligt, att med okunnighetens lättsinne tala om friheten som en lyx, som något av betydelse blott för ett fåtal. Därmed har demokratin blivit något som i och för sig är värt att bevara och försvara.

Men lika viktigt är det nog att den demokratiska staten blivit en stark och handlingskraftig stat — inte utan lärdomar från de stater som den besegrat eller bekämpat. Vi må vara högermän, liberaler eller socialister: det kaos som för några årtionden sedan kallades ekonomisk frihet tål vi inte. Människor får inte leva i nöd och arbetslöshet i en demokratisk stat, den satsen har blivit lika ostridig som den allmänna rösträtten och den politiska friheten. Med dessa vinster har folkstyrelsen trots allt fått ny kraft och förmåga till nya insatser. Landet är inte längre öde.